

Kapitola II.

Prof. dr. ing. Eduard Kučera, DrSc.

**PRÁVNÍ A MIMOPRÁVNÍ FAKTORY
PODMIŇUJÍCÍ ÚČINNOST SOCIALISTICKÉHO PRÁVA**

1. Při analýze činnosti (efektivnosti) socialistického práva naráží vědecký výzkum na nejednotné chápání socialistického práva. Zmíněná nejednotnost zřejmě souvisí s neujasněností právní nadstavby. Někteří autoři ztotožňují právo s právní nadstavbou. Jiní chápou právní normy jako složku právního vědomí a toto integrují v právní nadstavbu. Domnívám se, že právo je pouze jedním z elementů právní nadstavby a není složkou právního vědomí.

a) Svůj názor odvozuji z Marxova vymezení nadstavby v Předmluvě ke kritice politické ekonomie a z jeho teorie zprostředkování a zpředmětnění. V uvedené Předmluvě K. Marx píše o právní a politické nadstavbě. Formy společenského vědomí (včetně právního vědomí) klade „mimo“ nadstavbu, v níž spatřuje objektivizovanou a institucionalizovanou „složku“ vědomí.

V duchu této Předmluvy tvoří jádro nadstavby vztahy, zejména instituce. Právními institucemi jsou rovněž státní moc, státní mechanismus atd. Již to mění pozici právních norem a práva jako normativního systému a „vylučuje“ je z právního vědomí. Právní normy jsou sice výsledkem intelektuální, volní aj. činnosti panující třídy. Jejich ideovým zdrojem je převážně právní vědomí této třídy. Avšak jsou výrazem státní vůle. Jsou státem zprostředkované, a jako obecně závazný normativní systém jsou zajištěné státní mocí. Vždy jde o produkt panující třídy jako třídy pro sebe, zpředmětněné ve státu (mimo jiné též prostřednictvím právních norem). Ve vztahu k právnímu vědomí jsou právní normy výlučné. Mají vysoce formalizovanou vnější i vnitřní formu, způsoby realizace a zvláště aplikace, jakož i způsoby zajištění obou. Jsou jevově i víceméně substančně vnějším normativním systémem.

Právní normy zprostředkují společný (průměrný) či obecný zájem panující třídy. Ten se (podle třídní povahy dané společnosti) vyděluje z ostatních zájmů panující třídy. Staví se nad ně. Objektivizuje se vůči nim a ostatním zájmům ve společnosti a podřizuje si je. Jednou stanovené či sankcionované a platné právní normy jsou vůči společnosti (včetně panující třídy a zákonně působícímu státnímu mechanismu) „objektivní“. Podřizují si chování všech individuí, institucí a organizací. Státní moc toto podřízení prosazuje a zajišťuje.

Právo je oficiální autoritou. Je nezastupitelným prvkem vládnutí. Je „prvním“ stupněm vydělení a „zpředmětnění“ kvalifikovaného právního vědomí panující třídy za zprostředkující role státu jako politické a právní instituce.

b) Avšak ani právní vztahy a právní instituce nelze ztotožňovat s právem. Právo je normativní formou zprostředkování ekonomických a dalších společenských vztahů. Právní vztahy jsou formou těchto vztahů, za jistých okolností výlučnou formou jejich existence. Jsou „právem“ v praxi oproti právu v normách.

Z uvedeného vyplývá rozdílnost a svým způsobem rozpornost mezi právními normami, právními instituty a právními vztahy, právními institucemi. Právní normu jako obecně závazné pravidlo lze formulovat pouze v orientaci na konstantní, reprodukující se, nezřídka formální rysy regulovaného společenského vztahu. Právní vztah jako forma společenského vztahu vstřebává do sebe jeho „totalitu“ včetně jeho třídního obsahu. Právní norma je „jedinečná“ k rozrůzněnosti společenského vztahu. Právní vztah bývá obsahově pestrý; je proměnný v čase, prostoru, subjektivně. Je individuální; nemá obecnou normativní hodnotu. Právní norma je k regulovanému vztahu relativně konzervativní a statická. Nemá a nezná bohatost a proměnnost upraveného společenského vztahu. Jinak by nemohla plnit funkci regulátora společenských vztahů. Právní vztah je dynamický a obsahově proměnný. Je „regulátorem“ jedinečného a tím vlastně ztrácí vlastnost integrujícího nástroje řízení. Právo a právní vztahy jsou dvěma složkami právní nadstavby.

Při bližší strukturalizaci můžeme konstatovat, že právní nadstavbu tvoří:

- právní normy obsažené v oficiálních pramenech, včetně práva „ex post“,
- právní skutečnosti, především individuální právní akty, a další právně relevantní jevy,
- právní vztahy včetně vztahů právní odpovědnosti,
- právní instituce,
- právní formy donucení,
- zákonnost jako metoda státně právního řízení společnosti a princip realizace státní moci.

Struktura právní nadstavby nepřímě vymezuje „okruhy“ efektivnosti práva. Předně jde o efektivnost normativní složky právní nadstavby, tj. efektivnost právní regulace a samých právních norem. Efektivnost v tomto okruhu je třeba zkoumat v úrovních právního systému, právního odvětví a právních institutů a jednotlivých právních norem. Metoda výzkumu je dána dialektikou obecného, zvláštního a jedinečného při respektování specifické povahy systému práva zvláště z hlediska jednotného

a „totalitního“ působení práva na regulovaný společenský vztah (společenské vztahy) souvislostními (či závislostními) právními instituty téhož právního odvětví nebo různých právních odvětví, popřípadě systém práva jako celku.

Za druhé jde o efektivnost vztahové složky právní nadstavby. Ta v sobě zahrnuje také reálnost a účinnost právních skutečností. Celou ji pak propustuje efektivnost institutu právní odpovědnosti, metody a principy zákonnosti a uplatnění právních forem donucení. V uvedeném zaměření je dlužno vést samostatné výzkumy efektivnosti individuálních právních aktů, právní odpovědnosti, právního postihu apod.

Právní normy již v sobě zakládají předpoklady a elementy účinnosti. Tyto se prověřují a naplňují v státně právní a v právní vztahové a institucionální složce právní nadstavby. Do obou základních „okruhů“ vstupují společné a rovněž diferencované právní a státně právní faktory podmiňující efektivitu práva. Zároveň je v různém stupni a rozsahu ovlivňují faktory mimoprávní, zejména politické, sociologické, ideologické a psychologické.

Začlenění právních norem do právní nadstavby a situování právního vědomí mimo právní nadstavbu formuje právo a právní vědomí jako jevy dualitní. Jde o dualismus „přirozený“, zákonitý, který je dán specifickými znaky práva jako oficiálního normativního systému a který umožňuje plné rozvinutí funkce a tvůrčí úlohy právního vědomí panující třídy. Právní vědomí panující třídy je v zásadě ideovým zdrojem právní regulace a ideovým obsahem právních norem. Vstupuje do procesu utváření právních vztahů a jejich naplnění, resp. plnění. Právní normy zprostředkují legalizované právní vědomí. V právních vztazích, resp. v jiných vztahových složkách právní nadstavby se legalizované právní vědomí panující třídy respektuje. Zároveň se rozvíjí a konkretizuje nutností reagovat na specifické a jedinečné, čímž nezbytně legalizuje právní vědomí. Státní orgány rozhodují nejen na základě „zákona“. Rozhodují zároveň v souladu s „vlastním“ (třídně profesionálním) právním vědomím v dialektické jednotě obou. Právní vědomí je faktorem ovlivňujícím jak normativní, tak vztahovou složku právní nadstavby závažným způsobem.

2. Socialistické právo je pouze jedním z nástrojů řízení společnosti. Efektivnost socialistického práva závisí na jeho souladném působení s ostatními nástroji společenského zřízení při respektování systémového místa a specifických možností a „schopností“ práva působit na společnost. Socialistické právo nemůže trvale zastoupit a nahradit jiné nástroje řízení společnosti. Nemůže být ani samo trvale zastoupeno a nahrazeno. Je otázkou, kdy, nakolik a za jakých podmínek se tak může stát, byť jen dočasně.

Socialistické právo samo neřeší rozpory ve společnosti. Vytváří pouze právní podmínky a právní prostředí pro jejich pozitivní řešení. V rámci

ostatních nástrojů řízení a v souladu s nimi přispívá k pozitivnímu řešení společenských rozporů. Zkoumání efektivnosti norem socialistického práva je záležitostí interdisciplinární. Teprve komplexní analýza může dát přesnou odpověď o efektivnosti norem socialistického práva.

Normy socialistického práva mohou být efektivní, aniž by se dosahovalo (nebo bylo dosaženo) předvídaných společenských výsledků. Mohou být relativně neefektivní, třebaže se tyto dočasně dosahují. V rámci interdisciplinárního výzkumu je proto nutný „právní výzkum“ efektivnost socialistického práva, jejích politickoprávních předpokladů a průběžných podmínek. Výsledky je nutno soustavně konfrontovat se závěry působení ostatních faktorů ovlivňujících účinnost socialistického práva obecně a specificky, zejména s výsledností mechanismu působení socialistického práva v daném prostředí realizace právních norem.

3. Kvalita socialistického práva jako nástroje řízení společnosti spočívá v jeho obecné závaznosti, ve specifických vlastnostech, v normativně právní povaze a v zajištění státní moci, která „... je také ekonomickou silou!“ (viz K. Marx, B. Engels: *Vybrané spisy*, Svoboda 1952, str. 386). Jde o právní základ efektivnosti právních norem.

a) Právní normy orientují subjektivitu práva na třídně (společensky) žádoucí chování. Chrání třídní (společenské) zájmy a hodnoty. Prosazují je ve společenských vztazích. Z uvedených hledisek motivují a hodnotí chování lidí a organizací. Odchytky postihují sankcemi. Tím chování subjektů práva stimulují a disciplinují; stabilizují je v žádoucí stereotyp. Právním chováním se „vnáší“ do společnosti oficiální sociálně právní pořádek.

Socialistické právo jako forma zprostředkování společenských vztahů, „zdroj“ stabilizovaného sociálně právního pořádku a chování ve společenských vztazích a jako garant práv a svobod občanů (a organizací) je společenskou hodnotou.

Efektivnost socialistického práva je spjata se všemi vlastnostmi práva a právem jako hodnotou. Natolik je právní normy právně postihují a přesně vyjadřují, nakolik jsou efektivní. Nakolik se optimálně uplatňují v procesu realizace a aplikace právních norem, natolik se efektivně dosahují předvídané právní záměry a cíle. Právo jako složka právní nadstavby v zásadě respektuje zmíněné vlastnosti. V tomto smyslu vystupuje efektivnost jako jedna z vlastností práva. Učiněný závěr zřejmě nelze vztáhnout a priori na jednotlivé právní normy, resp. právní instituty.

b) Socialistické právo vytváří právně normativní a právně institucionální předpoklady pro progresivní vývoj a rozvoj socialistické společnosti. V procesu výstavby rozvinuté socialistické společnosti vzrůstá role socialistického práva jako nástroje vědeckého řízení společnosti. Prohlubuje a rozšiřuje se tvůrčí, programová, organizační stránka úlohy socialis-

tického práva při zdokonalování socialistických společenských vztahů. Mění se tím možnosti socialistického práva jako nástroje společenského řízení?

Specifičnost práva především spočívá v převedení společenského vztahu (procesu) právně logickými prostředky a metodami do právního pravidla chování zajištěného právní sankcí a institutem právní odpovědnosti. Z uvedeného zorného úhlu je nutno zhodnotit, zda předpokládaný objekt právní regulace lze (resp. nakolik lze) převést do právních norem. Pokud nelze, není právní úprava vhodná. V opačném případě se zakládá neefektivnost právních norem.

Z přístupového a metodického hlediska mají socialistické společenské vztahy regulované právem v zásadě trojí povahu.

ba) Předně jde o společenské vztahy „přirozené“ „normativní“; o „klasickou“ sféru právní regulace. Právní úprava má formu příkazu, zákazu či oprávnění, rozvržení oprávnění a povinností, vymezení rozsahu dispozice subjektů právního vztahu. Porušení právní povinnosti lze efektivně postihnout sankcí s odpovídajícím režimem a příslušnou právní formou státního donucení. Při regulaci se používá převážně tradičních metod právní úpravy a jejich různé kombinace. Efektivnost právních norem závisí na objektivní nutnosti právní regulace, na adekvátnosti metody právní regulace objektu právní úpravy, na komplexnosti právní úpravy a na souladu právních cílů se zájmy a cíli třídními (společenskými).

Objektivnost je dána nezbytností zajistit a prosadit třídní (společenský) zájem v konfliktních vztazích, resp. samým stupněm konfliktnosti společenských vztahů za předpokladu, že ostatní prostředky a metody řízení nejsou v daných podmínkách společensky cílově dostatečné. Adekvátnost spočívá ve volbě optimální metody právní regulace (resp. kombinace metod) a její finálnosti při respektování žádoucího stupně abstraktnosti či konkrétnosti, úměrného sledovanému záměru.

Efektivnost právních norem není spjata pouze s úpravou vlastního chování a sankce za porušení povinnosti a s režimem právní odpovědnosti. Závisí na vymezení právních skutečností a předpokladů právní odpovědnosti. Právní skutečnosti, resp. jim analogická právní ustanovení nemusí být samy o sobě efektivní. Ovlivňují však efektivnost vlastních právních pravidel chování. Obdobně lze konstatovat o právně souvislostních a systémových (resp. systematických) vazbách ve vztahu k témuž objektu právní regulace. Komplexnost a nerozpornost jsou předpoklady efektivnosti právní regulace. Naopak diskrepance tuto snižují.

Právní normy s klasickou logickou strukturou zpravidla bezprostředně nesledují společenský cíl, kvůli němuž byly vydány. Právo reguluje chování subjektů ve společenských vztazích a tím nepřímou samé společenské vztahy a jejich vývojovou dynamiku. Společenský cíl může být a bývá

postihován řadou chování a právních účelů (cílů). Efektivnost právní normy (institutu) se nevztahuje pouze na právní chování a dosahování právních účelů. Je organicky spjata a současně závislá na dosahování společenského cíle; teprve jeho naplňováním je efektivní a zároveň i společensky užitečnou.⁴⁾ Z tohoto zorného úhlu je proto nezbytné z hlediska efektivnosti právních norem zkoumat cílovou shodu a jednotu právního chování a účelu se společenským cílem. V případě rozdílu analyzovat, nakolik a jak právní účely postihují společenský (třídní) cíl nebo nakolik a jak se na jeho postižení pozitivně podílejí v souladu s působením ostatních nástrojů řízení. Zmíněný postup je nezbytný, neboť změna společenského cíle se nemusí obrazit ve změně právních chování a účelů a naopak. Konečně si je třeba uvědomit, že právní norma, právní institut mohou být efektivní ve vztahu k určitému cíli; k jinému cíli mohou být neefektivní. Při výzkumu neefektivnosti se proto zpravidla nelze omezit jedním společenským cílem, nýbrž bývá nezbytné sledovat „systém“ cílů.

bb) V jistém smyslu analogickou je právní úprava institucionální a strukturní stránky správy a řízení společnosti, regulace procesů před státními orgány a vztahů horizontálního ekonomického řízení.

Specifičnost prvního okruhu spočívá (v souladu s politickou a společenskou podmíněností) ve stanovení a ve způsobu zřizování státních orgánů a orgánů hospodářského řízení; v přesném (skutečně nerozporném) vymezení jejich pravomoci a kompetence, způsobu a rozsahu podřízenosti, kontroly a dozoru; v rozsahu součinnosti, relativní samostatnosti a odpovědnosti (právní, politickoprávní a hmotné) a v reálném postihu za porušení povinnosti. Lze oprávněně konstatovat, že právě zde nedochází k přímému zprostředkování společenských cílů. Společenské (třídní) cíle jsou formulovány nepřímou (zejména ve vymezení působnosti) jako úkoly a funkce příslušníků orgánů a organizací. Jako kritérium efektivnosti vystupuje míra plnění (nebo neplnění) funkcí orgánů (organizace). Vedle cíleného aspektu je efektivnosti vlastní zřejmě též aspekt funkční. Přesné právní zprostředkování úkolů a funkcí orgánů (organizace), souladné se sledovanými společenskými (třídními) cíli, tvoří základ efektivnosti právních norem. Avšak praktická neefektivnost příslušného článku správy a řízení nemusí svědčit jen o nevhodné právní úpravě; příčiny mohou být metaprávní.

⁴⁾ Efektivnost nemusí vždy spočívat a nespočívá ve frekvenci právní normy a v početnosti neplnění či porušení povinností stanovených právní normou. Tkví především v dosahování společenského cíle a v naplňování funkcí právní regulace. Proto právní norma málo frekventní nebo „nefrekventní“ může být nanejvýš společensky efektivní a užitečnou. Její případné rozsáhlejší porušování by naopak signalizovalo hodnotové nedostatky právní regulace, resp. rozpornost samého společenského cíle.

Specifičnost právní úpravy vztahů horizontálního řízení tkví v jejich korekci (či modifikaci) vztahy vertikálního řízení. Do klasických metod právní úpravy vstupují požadavky vněprávní, převážně politicky účelové. Obecný politickoeconomický účel, vyjádřený v právní normě, může být za určitých okolností korigován konkrétním politickým účelem, například požadavkem sledovat a respektovat zásady hospodářské politiky. Otázkou je i relativní kazuističnost právní úpravy vztahů horizontálního řízení. V obou případech souvisí výzkum efektivnosti právních norem s fungováním ekonomického systému a mechanismu hospodářského řízení, s vlastními ekonomickými nástroji a metodami řízení a s jejich možným zastoupením politickými nástroji a metodami.

bc) Poslední poznámkou přecházíme do problematiky právní úpravy vztahů vertikálního řízení a řízení dynamických procesů. Tyto lze jen zcela výjimečně převést do klasického právního normativu. Některé lze částečně zformulovat do právních skutečností, popřípadě vyjádřit ve formě právního principu. Právní skutečnost může přesně stanovit předpoklady právního vztahu, nikoli jeho obsah, tj. dispozici právní normy. Realizace, resp. aplikace právního principu je vůbec jednou z nejsložitějších otázek ze zorného úhlu socialistické zákonnosti. Je problémem, nakolik lze společenský (politický) princip vyjádřit jako právní princip. Jednou právně vyjádřený nezřídka vyvolává řadu otázek při zákonné konkretizaci a zejména při „přímé“ aplikaci.

Dotčené vztahy se v současnosti převážně transformují do práva v cílové podobě, prostřednictvím teleologických norem s určením kritérií a ukazatelů, či splnění cíle. Problematickou zůstává vnitřní struktura právní normy a zejména její finálnost. Teleologické právní normy vesměs stanoví „bezprostřední“ společenský cíl. Převážně neupravují vlastní chování subjektů, které buď postihují normy s klasickou strukturou, nebo je rovněž vyjádřeno účelově. Odtud pramení nejasnosti o pojetí a povaze sankce, o režimu jejího uplatnění a zejména o povaze a režimu právní odpovědnosti. Jestliže nebyl dosažen společenský cíl, nemusí neúspěch svědčit o neefektivním vyjádření teleologické normy. Může to být spíše doznáním ne správného stanovení vlastního společenského cíle (což je vše mimoprávní), při kterém nebyly vzaty plně v úvahu všechny ekonomické, sociálně politické atd. faktory, jež rozhodují o jeho neplnění. Problém neefektivnosti či efektivnosti je převážně povahy mimoprávní.

Teleologické normy zatím zůstávají teoreticky i prakticky komplexně právně neuchopené. Jestliže se mají stát reálným nástrojem právního řízení, je nezbytné jejich zdokonalování po právní stránce. Týká se především právního pojetí a právního způsobu vyjádření vytyčených cílů a ukazatelů, právní finalizace účeloslovných norem zejména z hlediska plánování a hospodářské disciplíny, efektivnosti sankcí a právní odpověd-

nosti a neodvratitelnosti sankcí. Zde, více než jinde, má iniciátor právní úpravy komplexně posoudit souhrn prostředků a metod, jež má při řízení k dispozici. Ujasnit si objektivní nutnost právní úpravy a její místo v souhrnu ostatních prostředků a metod řízení a předpokládanou efektivnost právní úpravy z hlediska sledovaného cíle. Zajistit souladnost účelovost a „klasicky logické“ právní úpravy vztahů, vstupujících do dynamických procesů a do vztahů vertikálního řízení ve vnitřně skloubený a nerozporný celek. Případná rozpornost působí disfunkčně a snižuje efektivnost obou skupin právních norem. Konečně má bedlivě uvážit schopnosti a možnosti státních orgánů a organizací účinně a důsledně kontrolovat uskutečňování (plnění) teleologických právních norem a uplatnit donucení v těch případech, kdy došlo k jejich porušení včetně postihu nesplnění cíle.

c) Socialistický stát, schematicky řečeno, vystupuje ve třech „dimenzích“. Předně zůstává organizací suverénní moci dělnické třídy, resp. všeho pracujícího lidu, vedeného dělnickou třídou. Jde o tradiční stránku státu a „klasickou“ sféru působení práva, modifikovanou zákonitostmi komunistické společenskoekonomické formace a historickým posláním dělnické třídy. Jako organizace suverénní moci je nadále výlučnou organizací, shrnující v sobě celou společnost. Je skutečným představitelem socialistické společnosti, který zprostředkuje společenské potřeby, zájmy a funkce. Pokud nebo nakolik má společenské povahu normativního chování, které „obsahuje“ konflikt s reálným sociálním dopadem, vyžaduje právní regulaci. Socialistické právo zůstává nástrojem zprostředkování konkrétně historicky podmíněné a tedy rozporné jednoty mezi společenským, skupinovým a individuálním. Poznání této rozpornosti a vzájemné poměrnosti a jejich převedení do adekvátní právní formy zprostředkování, zajištěné státním donucením, je základem efektivnosti socialistického práva. Přecenění nebo nedocenění společenského (ale i individuálního v poměru ke společenskému) oslabuje účinnost právní regulace a vyvolává podmínky k odchýlnému chování od právní normy.

Za socialismu si společenské (všelidové) vlastnictví podržuje formu státního vlastnictví. Socialistický stát (a to za druhé) se rozvíjí o kvalitativně novou, jednoznačně společenskou stránku, která je jeho substančním atributem. Vlastník používá při správě jeho majetku (včetně prostředků ideově kulturního, vzdělávacího, sociálního, zdravotního působení) a při řízení národního hospodářství a sociálně kulturní výstavby nástroje, metody a stimuly ekonomické, vědeckotechnické, vědeckoinformační, sociologické, psychologické atd. Ani socialistický stát jako vlastník nemůže jinak. Přesto se neobejde bez prostředků mimoekonomického donucení a bez práva.

Je zřejmé, že rozsah právní úpravy ekonomických vztahů se rozšířil

v důsledku zespolenštění výrobních (a jiných) prostředků a společenského nakládání s nimi. Je však otázkou, nakolik právo může a musí doplnit a prostoupit ekonomické a další „vnitřní“ nástroje, prostředky a metody řízení ekonomických procesů a zprostředkovat „správu věcí“; nakolik je za tím účelem nutné též státní donucení (kromě prostředků vlastníka). Nesmíme opomenout skutečnost, že právo je „vnějším“ nástrojem organizace a řízení, funkčním ve své specifické normativnosti. Že ne vždy je nezbytné k zajištění funkcí vlastníka státní donucení, neboť optimální se mohou ukázat prostředky ekonomické, morální, sociologické apod. Avšak státní moc, jak jsme uvedli, je též ekonomickou silou, schopnou zastoupit vlastníka. Při řízení společnosti, včetně regulace ekonomických vztahů, používá práva. Stát-vlastník a státní moc se mohou zastoupit. Proto může i právo „zastoupit“ neprávní nástroje řízení.

Relativně trvalé, jednostranné zastoupení vlastníka státní mocí při objektivně nutné univerzálnosti působení socialistického státu vyvolává představu o „všemocnosti“ státu a práva. Důsledkem může být neúměrná etatizace, institucionalizace a formalizace ekonomického a společenského života, ústícího v disfunkční působení práva.

Opačný postoj, který socialistický stát v ekonomické sféře redukuje „pouze“ na vlastníka, je nutno považovat za neudržitelný, neboť konečkonců odděluje stát od společenského vlastnictví.

„Socialistický stát-vlastník“ je právním a ekonomickým vyjádřením a hodnocením kvalitativní změny v podstatě a úloze socialistického státu jak z hlediska kapitalistické minulosti, tak perspektivy úplného komunismu. Socialistický stát je správcem majetku ve společenském vlastnictví; provádí správu věcí, třebaže ještě i zprostředkovaně právem. Je základním organizátorem a nástrojem (třebaže ještě nutně s atributy politicko-právními) řízení ekonomiky. Je tedy též složkou, z hlediska komunistické perspektivy, organickou a zákonitou komponentou ekonomických poměrů a procesů, tj. poměrů vlastnických, „což je jen právní výraz toho“ (K. Marx, B. Engels: *Vybrané spisy I*, Svoboda 1950, str. 370).

Z hlediska efektivnosti socialistického práva se jeví žádoucím uznat (do všech důsledků), že socialistický stát je také organickou složkou ekonomických procesů. Že jako taková si musí počínat; používat průběžně a rozhodně mimoprávních nástrojů a metod řízení, aniž by tím však byla oslabena či podceněna jako stránka organizace suverénní moci a leninsky chápaná priorita vědecké politiky. Uvedené stanovisko dovoluje násobit sílu státu jako hlavního organizátora výstavby socialismu a komunismu ekonomickými nástroji a stimuly a vlastním ekonomickým potenciálem či respektováním práva jako kvalifikovaného specifického nástroje řízení. V praxi to znamená metodicky odlišit socialistický stát jako organizaci suverénní moci od státu jako vlastníka; respektovat rozlišení a určení

diferencovaných nástrojů a metod řízení, jimiž socialistický stát disponuje v té či oné své dimenzi. Tyto diferencované nástroje a metody se pocho-pitelně prolínají a harmonizují. V podmínkách intenzivního ekonomického rozvoje je však nelze směšovat a zaměňovat. Zřejmě takový přístup opti-málně dovoluje stanovit „hranice“ právní regulace — vymežit limity její efektivnosti.

Socialistický stát (a to za třetí) se rozvíjí v nejširší organizaci pracujících, která perspektivně „splývá“ se společností. Jako nejširší organizace působí na společnost (včetně ekonomiky) nástroji a metodami společenského organizování, správy a řízení, společenské výchovy, pěstování anga-žovanosti a iniciativy, upevňováním společenské disciplíny a občanské a morální odpovědnosti; tedy nástroji a metodami socialistické demokra-cie, pestrými formami účasti pracujících na správě a řízení a metodami morálně a hodnotově společenskými.

Společenské organizování a řízení sleduje socialistický stát pod zorným úhlem konkrétně historicky podmíněné jednoty společenského, skupino-vého a individuálního. Socialistická demokracie a formy účasti pracujících na správě a řízení zůstávají třídním a politickým jevem. Jsou zprostřed-kovány právem a podržují si nutný stupeň institucionalizace a formalizace. Nedocnění právního zprostředkování otevírá dveře nedisciplinovanosti a anarchii. Přeceňování neúměrně formalizuje socialistickou demokracii a formy účasti pracujících na správě a řízení, oslabuje význam morálních a hodnotově společenských metod. Klade subjektivní překážky stabilizaci a motivaci rozvoje socialistické demokracie; stává se brzdou komunistic-kému vývoji společnosti. I ve vztahu k socialistické demokracii platí, že právo je jedním ze způsobů regulace; nástrojem nezastupitelným, nikoliv výlučným.

Zmíněná dimenze socialistického státu a právní regulace je provázející, musí být v relaci k dosaženému stupni ekonomického, sociálně politického a kulturně ideového vývoje společnosti. Ovlivňují společenský pohyb komplexně a jednotně při respektování hierarchie stimulačních a moti-vačních prostředků z hlediska vývojové dynamiky a upevňování disciplí-ny. Ve všech z nich musí být objektivně zvažována potřeba právní úpravy a státněprávního zabezpečení.

d) Pro efektivnost socialistického práva si podržuje zásadní význam a vymezení rozsahu sankce z hlediska její stimulační úlohy úprava právní odpovědnosti (viz dále) a zhodnocení možností, schopností a pružnosti státních a státněhospodářských orgánů a organizací vyvodit právní odpovědnost při porušení právní povinnosti příslušným subjektem práva, po-stihnout jej sankcí a zajistit plnění sankční povinnosti.

4. Každé právní úpravě mají předcházet hluboké sociálně politické a statistické principy funkčnosti a efektivnosti právního odvětví (právního

úseku), spočívající v dlouhodobé kontrole pozitivní realizace právních norem a v analýze odchylek (z hlediska sociologického, psychologického, státního aparátu, kvality právní úpravy atd.) a zobecňující a zhodnocující: a) statistiku frekvence právních norem v sociální praxi; b) jejich účinnost po stránce kvalitativní (cílové, funkční) a kvantitativní; c) úplnost právní úpravy; d) adekvátnost a programovost právní úpravy z hlediska stavu a tendence vývoje regulovaných společenských vztahů; e) naplňování stimulační, motivační a výchovné stránky úlohy práva v socialistické společnosti.

Zmíněné nesporně předpokládá přítomnost právně statistických a výzkumných složek v soustavě jednotlivých článků státního mechanismu a využití moderní elektroniky. Dále účast vědeckoodborných institucí „obsahového“, právního, sociologického a psychologického zaměření pro posouzení navrhované úpravy, jejího předpokládaného „dopadu“ a aprobace. Výsledky průzkumu a hodnocení se mají průběžně kontrolovat s předpokládanými právními chování a účely a společnými cíli úpravy a s možnostmi jejich dosažení.

5. Úměrný soulad mezi obsahem právních norem a stavem i tendencemi vývoje objektu právní regulace, jakož i zájmy dělnické třídy (socialistické společnosti), adekvátnost způsobu právní regulace jeho objektu (především žádoucího chování subjektů právních vztahů) a finálové právní úpravy jsou základními sociologickoprávními a právními předpoklady efektivnosti socialistického práva. Dále o ní rozhodují „právní technika“ a volba optimálního pramene práva. Jde o to, aby objektové materii a sledovanému společenskému a právnímu cíli se zvolil optimální pramen práva, resp. aby oboje bylo úměrně hodnotově „rozvrženo“ do hierarchicky závislých pramenů práva. Aby tyto byly zpracovány komplexně, obsahově nerozporné a přehledně po stránce vnitřně logické, systematické a vnějšně souvislostní a závislostní při vyloučení nepřímých novelizací, „mezer“ či nedostatků derogačních klauzulí apod.

Jednota právního řádu, jakož i meziodvětvová jednota závisí na respektování obecných principů systému socialistického práva, společných právních institutů, postupujících všechny právní odvětví, na jednotící funkci hybridních právních norem a právních institutů a na respektování hierarchie právních odvětví. Obdobně lze konstatovat o vnitřním uspořádání právních odvětví s tím, že má respektovat meziodvětvové souvislosti a závislosti.

Pro efektivnost socialistického práva a právních norem si podržují zásadní význam vědecké a užité jednotné pojmosloví a terminologie, přesná a „jednoduchá“ formulace právních norem a právních textů a právně i obecně vysoká jazyková kultura. Dikce právních norem má odpovídat moderním vědeckým poznatkům. To vyžaduje využít při formulování

práva moderní jazykové a logické techniky, která umožňuje utvářet sémanticky a logicky nerozporný právní řád. Diskrepance v uvedených vazbách a závislostech, nejasnost a nepřesnost právního pojmosloví, nejednotnost právní terminologie snižují efektivnost socialistického práva vcelku; v případě jednotlivých právních norem ji mohou až paralyzovat.

Pro efektivnost socialistického práva je rovněž závažná stabilita právní úpravy. Dynamika socialistických společenských vztahů vyžaduje pružnost právní regulace. Požadavkem pružnosti však nelze skryt obsahové a metodické nedostatky právní regulace, které pramení ze subjektivních příčin a vyvolávají časté změny normativních právních aktů. Řešení spočívá v prohloubení vědeckého poznání a jeho objektivizace, v plánovitosti právo-
votvorné činnosti při posílení úlohy a faktického významu zákona v regulaci společenských vztahů. V omezení rozsahu a množství „podzákonových aktů“, v zákonné úpravě podmínek a procesu jejich vydávání a zřejmě v nepřímé kontrole jejich zákonnosti prostřednictvím soudní kontroly zákonnosti správních individuálních aktů.

V ČSSR stanoví oficiální prameny práva ústava, ústavní zákony, publikační norma a zákony o národních výborech. Připouští se, aby se běžný zákon odvolal ve svém rámci na další normy a skutečnosti, které považuje v regulovaných souvislostech za právně relevantní. Pokud není odkaz proveden právně kvalifikovaně a přesně „zasazen“ do konkrétních právních souvislostí, vyvolává problémy při aplikaci práva a oslabuje tím efektivnost daného pramene práva.

Z hlediska efektivnosti budoucích norem socialistického práva je rovněž významné zvážit již v průběhu zákonodárného (normotvorného) procesu finanční, materiální, institucionální a osobní (kvalifikační) „pokrytí“ ex post, resp. vychází a priori z předpokladu dostatečnosti krytí (při novelizaci), nesvědčí stabilizaci a zvyšování efektivnosti socialistického práva. Naopak může vyvolat konfliktní situace, oslabovat účinnost norem a podvazovat jejich aplikaci.

6. Poslední poznámkou jsme se dostali k mimoprávním faktorům, které již v průběhu normotvorného procesu zakládají efektivnost norem socialistického práva.

a) Efektivita je původně pojmem sféry ekonomické. Zde je měřítkem převážně kvantitativním. Postupně se o efektivnosti začalo hovořit ve vztahu k dalším oblastem společenského života. Je diskusní otázkou, nakolik si efektivita v nových souvislostech podržuje svůj původní význam a ekonomický obsah, resp. nakolik se tento mění, popřípadě vytrácí. Jsem zastáncem druhé alternativy.

Jak vyplývá z dosavadního rozboru, nelze pojetí efektivnosti socialistického práva ztotožňovat s pojetím efektivity ve sféře ekonomické. Je to dáno především odlišností ekonomické a právní sféry společenského ži-

vota, specifikou nástrojů a metod řízení, téměř nemožností „kvantifikovat“ efektivnost práva (třebaže podobná praxe existuje v oblasti aplikace práva, avšak nikoliv jako míra efektivnosti právních norem) apod. Přesto jsem přesvědčen, že ekonomičnost (hospodárnost) nelze z efektivnosti socialistického práva vyloučit. Náklady na realizaci a aplikaci právních norem ze strany státního aparátu, resp. zajištění jejich realizace státním aparátem by měly být úměrné sledovanému společenskému cíli či účelům novelizace. Mají podléhat obecné tendenci snižování materiálních a osobních nákladů při plném zajištění modernizace státního mechanismu řízení národního hospodářství. Neúměrnost nákladů (v obojím směru) nesporně oslabuje efektivnost norem socialistického práva.

Zůstává jinou otázkou, nakolik lze vyčíslit skutečné náklady na realizaci těch či oněch právních institutů. Do procesu realizace práva nevstupuje pouze státní mechanismus, ve vztahu k němuž je požadavek nesporný. Právo realizují hospodářské organizace, společenské organizace a instituce a občané. Jejich podíl na nákladech lze jen obtížně číselně odhadnout, třebaže zřejmě jde o jedno z důležitých kritérií společenské užitečnosti právní regulace. I pro soudobý socialistický stát by měla zůstat v platnosti Marxova slova o Komuně jako „laciné vládě“ a „veskrze pružné politické formě...“ (K. Marx, B. Engels: *Vybrané spisy I*, Svoboda 1950, str. 543—544 aj.).

b) Ukazuje se, že čím blíže zkoumáme podmíněnost efektivnosti socialistického práva ve vztahu k jeho úloze v socialistické společnosti, vstupuje do popředí její sociologický význam a povaha. To je patrné již v úrovni normotvorby — předpokládané účinnosti právní regulace. Plně se projevuje v procesu realizace a aplikace socialistického práva. Komplexní interpretace efektivnosti norem socialistického práva nemůže proto postrádat sociologický a psychologický aspekt.

Jedno ze základních sociologicko-psychologických podmínek efektivnosti socialistického práva je jeho aprobece většinou společnosti. Za socialismu zůstává ještě právo „vnějším“ pravidlem chování. Přes jistý stupeň identifikace interiorizace, zůstává vztah občanů k právu převážně na úrovni akceptace. Požadavky práva se ještě nestávají vnitřním imperativem „každého“; právo se nerealizuje jednoznačně angažovaně.

Zvnitřnění (interiorizace) základních pravidel lidského soužití, občanské kázně a odpovědnosti je jednou ze stránek zespolečenštění člověka. Je procesem dlouhodobým. A pokud není dořešen, je přítomna jedna z podmínek přítomnosti práva (viz V. I. Lenin: *Spisy sv. 25*, str. 481—488). Zvnitřnění (ideové, morální, hodnotové, psychické atd.) práva není důsledkem vzrůstu znalosti práva, ani samé právní výchovy. Je důsledkem komplexního působení společnosti při vytváření individua a jeho osobnosti, důsledkem skutečného zespolečenštění člověka. Souvisí s faktickými

výrobními a pracovními podmínkami a vztahy na pracovišti, na faktických možnostech obstarávat a uspokojovat potřeby a naplňovat zájmy, na reálných rodinných a občanských vztazích, na konkrétních a zprostředkovaných zkušenostech se státními, hospodářskými a společenskými institucemi, s atmosférou prostředí, v němž sociální skupiny a jednotlivci žijí a již „vstřebávají“ atd. Zde se formují reálné mezilidské a sociální vztahy a zároveň se utvářejí faktické normy soužití. Posledně zmíněné bývají v souladu s požadavky práva, socialistické morálky a axiologie. Mohou však s nimi být i v rozporu. Faktický vzájemný nesoulad může prohlubovat případná rozdílnost mezi reálnými materiálními podmínkami života a jejich nekomplexním ideologickým honorováním a zprostředkováním, stavem společenské morálky, stupněm „vlastního“ zespolečnění hodnot socialismu aj. Konečně za socialismu bývá ekonomický pohyb rychlejší než pohyb obecné kulturnosti a socializace společenských forem vědomí. Důsledkem je nutnost zkoumat nejen společenské faktory, které pozitivně ovlivňují efektivnost socialistického práva, nýbrž i faktory, jež tuto oslabují, resp. realizaci práva dokonce „překážejí“.

Socialistické právo musí postihnout negativní působení antisociálních norem a jeho důsledky. Chránit a prosazovat socialistické společenské vztahy a normy; přispívat k prohlubování jejich socialistického charakteru. Být účinnou hrází nesocialistické povaze některých společenských vztahů a vlivu antisociálních norem. Oboje však samo právo překonat nemůže. Jde o úkol komplexní, jehož řešení spočívá v ekonomice, politice, v pracovním a občanském prostředí apod.

Z hlediska efektivnosti socialistického práva je v dané souvislosti významné, aby bylo právem reálných socialistických společenských vztahů (reálně dosaženého stupně jejich socializace, resp. komunizace). Aby odpovídalo reálnému společenskému vědomí, neboť právo „... nemůže být nikdy vyšší, než hospodářská soustava a jí podmíněný kulturní vývoj společnosti“ (K. Marx, B. Engels: *Vybrané spisy II*, Svoboda 1950, str. 19). Socialistické právo však současně směřuje výše a onomu vyššímu ve společnosti a vědomí lidí otvírá (a musí otvírat) dveře a účinně napomáhat.

c) Za podobných okolností není aprobace práva většinou převážně otázkou znalostí práva, která v „prostém“ (běžném) právním vědomí bývá silně a složitě zprostředkovaná. Do popředí vystupují spíše momenty právně psychologické, právně morální a axiologické. Jsou jimi zejména obecný cit pro právo a prožitek práva; vědomí a cit pro spravedlnost a přesvědčení, že právo samo a právní praxe jsou spravedlivé, cit pro společensko právní úměrnost a zvláště vědomí odpovědnosti vůči sobě samému, spoluobčanům a společnosti. Jde o vědomí sociální a právní bezpečnosti a cit pro sociálně zákonnou „míru“. Jde o vědomí práva, nikoliv o vědomí o právu. Čím je socialistické právo (normy socialistického práva)

blíže obecnému socialistickému právnímu citění (sociálně právní psychice občanů) a jejich vědomí spravedlnosti, zákonnosti a jistoty, tím je účinnější. Je aprobováno a realizace právních norem může být a je efektivní jak ze strany státních orgánů, tak angažovaného chování občanů.

Výchovná a další zařízení (včetně státního mechanismu) socialistické společnosti se při formování a prohlubování socialistického právního vědomí nemohou omezovat na zprostředkování znalostí práva a na interpretaci škodlivých důsledků protiprávního chování. Mají se orientovat na „výchovu k právu“ (na výchovu vědomí práva) v její komplexnosti (to je vedle poznávací na stránku volně morální, hodnotovou, sociálně psychologickou atd.). Základem vědomí práva je světónázorová výchova, důsledná jednota politickospolečenské a ekonomické praxe a jejich ideologického zprostředkování. Pouze komplexně pojatá vytváří právní výchova ideologické a psychologické předpoklady pro aprobaci práva a pro angažované právní chování: pro efektivnost realizace socialistického práva.

7. Návrhem sociologicko-psychologických podmínek efektivnosti právní regulace a norem socialistického práva jsme de facto přešli do sféry efektivnosti realizace norem socialistického práva. Tato souvisí s dobrovolným a angažovaným právním chováním subjektů, s postupující minimalizací protiprávního chování, s pružným, avšak zákonným a spravedlivým postihem protiprávního chování, s pružným a spravedlivým rozhodováním sporů a s důsledným uplatňováním právní odpovědnosti.

Vedle kvality právních norem, sociologicko-psychologických podmínek aprobace práva a důsledků aplikace, sociálně právního a politickoprávního prostředí rozhoduje o efektivnosti kvalifikované realizace norem socialistického práva socialistický státní aparát.

V rámci socialistického státního aparátu jde ve vztahu k efektivnosti realizace norem socialistického práva především o racionalitu struktury státní moci, o přesné právní vymezení pravomoci a působnosti státních orgánů a vzájemných vztahů mezi nimi, o vymezení vztahu mezi státními orgány a ostatními složkami státního mechanismu, o funkčnost a racionalnost kontroly uvnitř státního mechanismu a o materiálně technické a osobní vybavení státního aparátu.

Vzhledem k diferencované pravomoci a kompetenci státních orgánů, působnosti státních organizací, k různosti vzájemných vztahů mezi státními orgány a organizacemi, k různosti způsobů aplikace a kvalifikované realizace právních norem je problematika úlohy a vlivu státního mechanismu na efektivnost realizace norem socialistického práva záležitostí převážně právně odvětvovou se zdůrazněním právně odvětvových sociologických přístupů a metod. Z vymezené řady do jisté míry vybočují otázky vlivu osobního faktoru státního mechanismu a vztah socialistické zákonnosti a efektivnosti norem socialistického práva.

a) Tak jako při tvorbě práva, tak také při aplikaci a kvalifikované realizaci práva hraje určující úlohu lidský faktor. Moderní elektronika mu může být pouze nezbytným a výkonným „pomocníkem“. O efektivnosti aplikace a kvalifikované realizace práva především rozhoduje politická vyspělost, morálně volní vlastnosti, úroveň profesionálního právního vědomí, prestiž a materiální zabezpečenost subjektivního činitele. Kromě toho vstupují do procesu aplikace a kvalifikované realizace práva jako relevantní z hlediska efektivnosti politickoprávní zkušenost, historickoprávní vědomí a časový prostor ovládnutí právního jevu a jeho objektivního sociálně právního zhodnocení a rozhodnutí.

Profesionální právní vědomí je jednotou právní ideologie a sociálně právní psychiky, v níž určující je právně ideologická stránka. Právně ideologická stránka profesionálního právního vědomí se vztahuje zvláště k hluboké znalosti platného práva a jeho vnitřních souvislostí, ke třídně právnímu uvážení v procesu subsumpce právně relevantního jevu pod příslušnou právní normou, k právnímu uvážení v rámci právní normy, k interpretaci práva (z hlediska obsahu a rozsahu právní normy) a užití aplikace podle analogie. Nesporně sem také náleží vědomí neodvratitelnosti sankce a nástupu právní odpovědnosti při porušení právní povinnosti, jakož i zkušenost z procesu aplikace a realizace práva. Stupeň profesionality úměrně odpovídá stupni uplatnění právní ideologie. Čím se právní ideologie uplatňuje důsledněji, tím vyšší je profesionalita aplikace a odborné realizace práva, tím vyšší je i efektivnost aplikace či odborné realizace právních norem. Právně ideologická stránka profesionálního právního vědomí tak vychází z politiky komunistické strany vůbec a právní politiky zvláště a z marxisticko-leninské právní vědy. Sleduje a prosazuje právní politiku v aplikaci a odborné realizaci práva.

Přes profilující úlohu právní ideologie vystupuje do popředí v profesionálním právním vědomí sociálně právní psychika. Spojovacím „mostem“ mezi oběma je hluboké přesvědčení o pokrokovém společenském poslání, spravedlnosti, správnosti a odpovědnosti socialistického práva; úcta k právu jako společenské hodnotě; znalost axiologie a socialistické morálky a schopnost a cit aplikovat právo v souladu s hierarchií hodnot socialistické společnosti a socialistickou morálkou v konkrétních právně relevantních případech a souvislostech. Funkcionář či pracovník aplikující nebo odborně realizující právo se má vyznačovat citem pro právo a právním cítěním, citem pro spravedlnost, úměrnost, odpovědnost a pro jednotu společenského a individuálního v konkrétním právním případě. Má mít úctu k jistotám občanů, jejich bezpečnosti a rovnoprávnosti a respektovat je. Má mít úctu a cit pro zákonnost. Má usilovat o všestranné pochopení motivace (včetně psychických motivů) právního a protiprávního chování a být s to je správně právně psychologický posoudit a zhodnotit. Má dbát

a mít cit pro vlastní právní axiologii, respektovat profesionální právní etiku. Profesionální právní vědomí má ústít v iniciativní a angažované právní postoj, důsledné z hlediska socialistické zákonnosti při plném respektování profesionální právní etiky a úcty k osobnosti. Má rozhodující roli nejen v efektivnosti realizace právních norem, nýbrž i při výchově občanů k socialistickému právnímu vědomí.

b) O vztahu mezi efektivností norem socialistického práva a socialistické zákonnosti jsem podrobně pojednal ve studii „Zdokonalování socialistické zákonnosti v etapě výstavby rozvinuté socialistické společnosti“ (viz AUC—Iuridica č. 1/1982).

8. Specifické místo mezi faktory, působícími na efektivnost socialistického práva, zaujímá právní politika. Na formování a realizaci právní politiky se rozdílně podílejí zákonodárné sbory, vlády, jednotlivé resorty, soudy, prokuratura a arbitráž, ale i společenské organizace a veřejné mínění. Koordinující úloha náleží komunistické straně, která zároveň určuje výhledové a realizační zaměření právní politiky, její principy a hlavní úkoly.

a) Právní politika je funkčně zprostředkujícím činitelem mezi společnostmi, politikou komunistické strany a socialistického státu a právem, jakož i mezi právem a společností. „Směřuje“ od společnosti přes vedoucí úlohu komunistické strany a právo tvornou roli státních orgánů k právu. „Od“ práva se „vrací“ zpět ke společnosti přímo nebo zprostředkovaně přes státní orgány s pravomocí aplikovat právo, resp. kontrolovat a dozírat nad aplikací a realizací práva. I zde vstupuje do procesu realizace práva právní politika komunistické strany, konkretizující cíle právní úpravy a vymezující třídní přístup k realizaci a aplikaci práva.

Socialistický státní mechanismus, jeho jednotlivé složky mají právní povahu; jejich zřízení, pravomoc, působnost atd. jsou založeny na právu: jsou regulovány právem. Právo vymezuje a zároveň omezuje moc státního mechanismu (včetně pravidel vydávání zákonů). Soudobý socialistický stát lze oprávněně též hodnotit jako „socialistický právní stát“. Smyslem právní politiky je upevňovat a zdokonalovat právní základ socialistického státu, stabilizovat a zdokonalovat socialistickou zákonnost a v jejím rámci právní jistoty pracovních kolektivů, organizací a občanů.

Rozvoj právní angažovanosti veřejnosti předpokládá upevňování a rozšiřování právně demokratického prostředí a komplexní právní výchovu pracujících, v níž je položen důraz na právní chování jednotlivců a neformálních skupin. Jde o výchovu právně žít v právně demokratickém prostředí, nikoli jen o zprostředkování znalostí právních norem a právních institutů.

Právní politika tedy zahrnuje tyto sféry:

a) právo tvornou, zejména legislativu

- b) aplikace a realizace práva
- c) kontroly a dozoru nad aplikací a realizací práva
- d) stabilizace a zdokonalování záruk socialistické zákonnosti
- e) upevňování a rozšiřování právně demokratického prostředí
- f) právní výchovy (z hlediska aprobace práva a právní angažovanosti).

Nejde však o veškerou právotvornou, aplikační atd. činnost, nýbrž o jejich politický aspekt: aspekt třídní, koncepční, výhledový, usměrňující a integrační. Z druhé strany je zřejmě nutné klást důraz na přívlastek právní, neboť právo je relativně samostatná složka nadstavby; je relativně samostatným, specifickým (a v této specifičnosti objektivně podmíněným) nástrojem řízení socialistické společnosti.

A ještě jedno je třeba zdůraznit. Právní politika především souvisí s právní praxí; má převážně povahu praxeologickou. Je jejím zobecněním, jež sleduje racionalizaci práva, zvyšování jeho efektivnosti, zdokonalování právního řádu, socialistické zákonnosti a právních jistot. To však právní politiku nezabavuje teoretickopolitického a filozofickoprávního „náboje“, od něhož se odvozují výhledové koncepce, obecné právní principy, metodické přístupy a postupy atd. Tyto jsou nejen závazné pro tvorbu a aplikaci práva, nýbrž jsou i ideovým zdrojem dalšího vývoje jednotlivých právních disciplín.

b) V tvorbě práva se právní politika orientuje na právní futuristiku a na plánování legislativy. Je ideovým a praktickým zdrojem právní regulace. Vstupuje i do právní techniky, neboť právní norma je specifickým druhem státního rozhodnutí a tuto specifikou je nezbytné respektovat. Sleduje úplnost právní úpravy včetně jednoty pozitivní a negativní regulace. V procesu tvorby práva řeší právní politika otázky vztahů zamýšlené právní úpravy k právní a společenské axiologii, vazby též k socialistické morálce, k obecnému právnímu vědomí, k pravidlům socialistického soužití, k faktickým společenským normám apod. Zároveň má na zřeteli posilování autority zákona, zvýraznění vazeb závislosti mezi zákony a „podzákonnou“ normotvorbou. Sleduje restrikcí právního řádu z hlediska jeho racionalizace a zvyšování efektivnosti.

Restrikcí právního řádu nelze interpretovat jako mechanické omezování množství právních normativních aktů a zužování rozsahu právní regulace. Sám socialismus (v souvislosti se společenským vlastnictvím výrobních prostředků a plánovitým sociálně ekonomickým vývojem) a rozvoj civilizace (VTR, ekologické problémy atd.) rozšiřují sféru působení práva. Právní politika, dbalá zvláštností právního řízení, vymezuje sféry, rozsah a hranice právní regulace, rozhoduje o nutnosti, možnosti a žádoucnosti „převedení“ nových jevů do práva, o formách a způsobech tohoto převedení, o vyloučení právní regulace, kde je neracionální, neúčinná a společensky neužitečná. Pro společnost je rozhodující kvalita právní úpravy,

její efektivnost souvisí — mimo jiné — s organickým začleněním právní regulace do systému společenského řízení.

c) Závažným problémem právní politiky je ověřování životnosti právních norem, jejich reálného společenského dopadu. Právní politika je ideovým zdrojem usměrňování aplikace práva. V aplikaci a realizaci práva a v zachovávání socialistické zákonnosti sleduje proměnnost a zároveň stabilitu vazeb mezi společenským, skupinovým a individuálním; jednotný převod neprávních termínů do právní praxe, jednotný výklad a jednotné používání právní terminologie. Specifický význam má při aplikaci abstraktních právních norem, generálních derogačních klauzulí a zmocňovacích právních norem. Čím je právní norma abstraktnější či derogační klauzule obecnější, tím větší odpovědnost leží na právní politice, na její integrační a interpretační roli.

Relevantní jsou z hlediska právní politiky rovněž interní normativní instrukce, neboť ve značné míře ovlivňují interpretaci, a tím i aplikaci právních norem.

d) Právní politika důsledně vychází z právní praxe, a to jak legislativní, tak realizační a aplikační. Zobecňuje právní praxi. Závažným způsobem ovlivňuje mechanismus právní regulace, především právní činnost státního mechanismu. Upevňuje a stabilizuje jeho právní základ, jakož i právní základ společnosti. Cílevědomě a soustavně působí k bezpečnosti a ochraně společnosti. Cílevědomě a soustavně působí k stabilizaci právně institucionálních, ale i neformálních záruk socialistické společnosti a právní jistoty. Má aktivizovat organizace a občany k právní angažovanosti. Je jedním z nejdůležitějších faktorů, rozhodujících o efektivnosti socialistického práva.